

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devletinin İran'la İttifak Kurma Arayışları

Ottoman Efforts to Form an Alliance with Iran in World War I

Ö.Kürşad Karacağil*

Özet

Osmanlı-İran ilişkileri uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Safevi Devletinin kurulmasıyla birlikte, ilişkiler sürekli bir çekişme ve savaş halinde devam etmiştir. Bunun yanı sıra, iki taraf arasındaki ilişkiler, bazı dönemler de batıya karşı "İttihad-ı İslam" politikasına da yönelmiştir. 1900'lerden itibaren İran'ın önemli bir kısmını işgal altında bulandıran Rusya ve İngiltere Osmanlı Devleti'nin asıl muhatabı olmuştur.

I. Dünya Savaşı'na giden süreçte İran, İtilaf ve İttifak devletlerinin askeriden ziyade siyasi mücadelelerine sahne olmuştur. Savaş başladığı sırada düzenli bir orduya sahip olmayan İran, Rusya ve İngiltere'nin kontrolü altındaydı. Osmanlı'nın İran politikası Rus ve İngiliz politikasına mani olarak, İran üzerinden Afganistan ve Kafkasya'ya kadar ulaşmaktı. Bu bağlamda Osmanlı Devleti İran'ı yanına çekmek için ittifak antlaşmaları hazırladıysa da uygulamaya konulamamıştır. Bunda İran'ın içinde bulunduğu durum oldukça etkili olmuştur. Nitekim İran, savaşın başladığı dönemde işgal altında bulunan bir ülke olduğu gibi topraklarının birçoğu yerel aşiretlerin kontrolünde bulunan ve merkezi otoritesi zayıflamış bir ülkeydi. Osmanlı açısından İran'la ittifak kurulamamasındaki bir diğer faktör ise müttefiki olan Almanya ile arasında yaşanan çıkar çatışmasıdır. Bu çatışma iki devletin birbirinden gizli olarak yürüttükleri diplomasiyle kendisini gösterecektir. Hatta bu durum zaman zaman iki ülke arasındaki ilişkileri yıpratmak seviyeye dahi gelmişti.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti ile İran arasındaki ittifak kurma arayışları ve bu süreçte yaşanan gelişmeler Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri ışığında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İran, Almanya, ittifak, Osmanlı Devleti, savaş.

---

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi, e-mail: karacağil@gmail.com

Abstract

Relationship between the Ottoman Empire and Iran has a long historical background. Following the foundation of the Safavid state, constant rivalry and military confrontation dominated this relationship. Still, this relationship at times evolved around the politics of the “Unity of Islam.”. Having invaded a great part of Iran, Russia and England became Ottomans’ main rivals in the region after 1900.

In the process leading to the World War I, Iran became a venue for political, rather than military confrontation, between these powers. Even though the battles were not frequent and the number of belligerents was not high, military operations still played an important part. When the Great War started, Iran did not have a regular army. It was under the control of Russia and England. Ottomans’ Iran strategy was to impede the realization of Russian and English designs and reach Caucasia and Afghanistan through Iran. Within this framework, even though the Ottomans drafted a treaty of alliance, such an alliance was never materialized. This was partly the result of Iran’s political situation: it was under foreign occupation when the war started and its central government was weak with many provinces under the control of tribes. Another reason why the Ottomans could not form an alliance with Iran is the conflict of interest between the Ottoman Empire and its ally Germany. This conflict could be observed in both allies’ secret diplomacy that they hid from each other, a situation which strained the relationship between them.

This presentation will deal with the efforts of forming an Ottoman-Iran alliance by relying on primary sources from the Prime Ministerial Ottoman Archives (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), Istanbul and relevant secondary sources.

Keywords: Iran, Germany, alliance, the Ottoman State, war.

Giriş

Safevi Devletinin kurulmasıyla birlikte Osmanlı-İran ilişkileri sürekli çekişmeler ve savaşlarla geçmiştir. Gerek İran gerekse Osmanlı Devleti Şii-Sünni rekabeti çerçevesinde birbirlerini zayıf bulduklarında üzerine gitmekten çekinmemişlerdir. Doğu Anadolu-İran Azerbaycan’ı ve Irak- batı İran’da bir taraftan ideolojik ve siyasi, diğer taraftan da stratejik ve mali sebeplerle toprak kazanmayı amaçlayan mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Osmanlılar için Azerbaycan ve Kafkasya, İran için ise Irak bir hedef konumunu almıştı. İki devlet arasındaki mücadele 19. Yüzyılda İslam dünyasını hedef alan

“emperyalizm dönemiyle” beraber “İttihad-ı İslam” söylemine dönüşmüşse de 1918’e kadar devam edecektir.¹

1900’lü yılların başlarından itibaren İran’da Osmanlı Devleti’nin muhatabı sadece Tahran olmamış işin içine İngiltere ve Rusya da dahil olmuştur. 1907 Andlaşmasıyla İran’ı kendi aralarında nüfuz bölgelerine ayıran adı geçen güçler Osmanlı Devletinin işgal altında tuttuğu yerleri terk etmesini istemişlerdir. İlk başlarda İngiliz ve Rus baskılarına direnen Osmanlı, kendi iç ve dış problemlerinden dolayı tavizler vermek durumunda kalmıştı. Nihayetinde İran’la görüşmeyi kabul eden Babıâli, harcanan yoğun çabalar neticesinde Osmanlı askerlerin geri çekilmesini görüşmelerin olumlu sonuçlanmasına bağlamıştı. Bu yönde İngiltere ve Rusya harcadıkları yoğun çabalar neticesinde 21 Aralık 1911 tarihinde Tahran Protokolü imzalanmıştır. Protokole göre çalışmalara devam edildiyse de asıl gelişme İngiltere ve Rus elçilerinin yaptığı baskılar sonucunda gerçekleşti.² Nihayetinde 17 Kasım 1913 tarihinde “İstanbul Protokolü” imzalanmıştır.³ Protokol iki komşu arasındaki sınırları çizmek için dört ülkeden oluşan bir komisyonu öngörmekteydi. Ocak 1914 tarihinde toplanan komisyon Ekim ayında çalışmalarını tamamladı. Ancak I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesinden dolayı antlaşma resmîyet kazanamadı.⁴

İran, I. Dünya Savaşı süresince İttifak Devletleri ile İtilaf Devletleri arasında askeri olmaktan ziyade daha çok siyasi mücadelelere sahne oldu.⁵ Hatta müttefik olan Osmanlı ve Almanya arasında da ortak bir İran politikası bulunmadığından gizliiden gizliye bir Türk-Alman rekabeti de savaş süresince yaşanmaya devam etti.⁶

İran coğrafyasının Osmanlı Devleti açısından ayrı bir önemi vardır. Nitekim *Büyük Harpte Türk Harbi* adlı eseri kaleme alan M. Larcher bu durumu “İran, hassaten, Osmanlı İttihad-ı İslamcılığının Asya Müslümanlarını cihad-ı mukaddese

¹ Gökhan Çetinsaya, “Tanzimat’tan Birinci Dünya Savaşı’na Osmanlı-İran İlişkileri” *Kök Araştırmalar, Osmanlı Özel Sayısı*, 2000, s. 11.

² Çetinsaya, a.g.m., s. 18.

³ Protokol 13 Ocak 1914’te Hariciye Nezaretinden Sadarete yollanmıştır. Ekleri ve tercüme suretinden oluşan tezkireden 23 Ocak 1914 tarihinde tasdik edilmek üzere asıyla birlikte Saadete gönderilmiştir. Meclis-i Mebusan’da tartışılarak 1 Şubat 1914 tarihli Fransızca ve Türkçe layihasıyla birlikte Padişah’a sunulmuş olup 3 Şubat 1914’te Padişah tarafından imzalanmıştır. Protokol’ün II. Maddesi uyarınca Sınır boyunca, dört devlet komiserinden oluşacak “Tahdid-i Hudud Komisyonu” tarafından mahallinde tespit edilecekti. Her devlet bu komisyonda birer komiser ve komiser yardımcısı bulunduracaktı. Cevdet Küçük, “İran-İrak Hududunu Belirleyen 1913 Tarihli İstanbul Protokolü” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan*, İstanbul 1981, s. 258.

⁴ Çetinsaya, a.g.m., s. 18.

⁵ M. Larcher, *Büyük Harpte Türk Harbi*, Cilt 2, Çev. Mehmet Nihat, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1927, s. 404.

⁶ Sadık Sarısan, “I. Dünya Savaşında İran Ayrılar ve Türkiye (1914-1917)”, *Türkler*, C. 13, Ankara 2002, s. 442.

sürüklemek için geçmeye teşebbüs ettiği bir köprü ve Türk Turancılığının Türk-Tatar kütleleriyle iltisak peyda etmek için yürümeğe gayret ettiği bir yol olmuştur” şeklindeki sözlerle ifade etmektedir.⁷

1- Savaşın Başlaması

I. Dünya Savaşı'nın fitilini ateşleyen olay, 28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan veliahdı ile eşinin Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi olmuştur. Bunun ardından 28 Temmuz 1914 Avusturya-Macaristan Sırbistan'a savaş açarken Almanya ise 1 Ağustos'ta Rusya'ya, 3 Ağustos'ta Fransa'ya ve 4 Ağustos'ta da Belçika'ya savaş ilan etmiştir. İngiltere'de aynı tarihlerde Almanya'ya savaş ilan edecektir. Böylece tarihte *Birinci Dünya Savaşı* olarak bilinen mücadele başlamış olacaktır. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi Almanya ile 2 Ağustos 1914 tarihinde imzalanan ittifak atlaşmasına dayanır. Esasında her ne kadar iki devlet arasında bir antlaşma imzalanmışsa da Osmanlı yöneticileri en azından belirli bir dönem tarafsız kalmak istiyorlardı. Ancak 10 Ağustos 1914'te Akdenizde İngiliz takibinden kaçan Goeben ve Breslau adlı Alman Savaş gemilerinin Çanakkale Boğazına girerek Osmanlı'ya sığınması gelişmeleri hızlandırmıştı. Devletlerin tarafsızlığı gereği bu gemilerin Türk kara sularını terk etmesi gerekiyordu. Osmanlı Devleti adı geçen bu iki gemiyi satın alarak Yavuz ve Midilli adını vermiştir. Bu gemilerin Alman Amiralî Souchon kumandası altında Karadeniz'e açılarak Rus gemilerini batırması, Sivastopol ve Novorosisk topa tutması üzerine Rusya 2 Kasım 1914'te Osmanlı Devletine savaş ilan etmiştir.⁸

İran, I. Dünya Savaşı'nın, yaklaştığı dönemde büyük bir buhran içindeydi. 1907'den beri hükümet şekli meşruti bir yönetimdi. 1914 senesinde İran Şahı Mehmet Ali tahttan indirilerek yerine henüz 16 yaşında olan Ahmed Şah geçirilmişti. Mecliste muhafazakarlar ile demokratlar arasında bir çatışma yaşanmaktaydı. Hükümetin elinde neredeyse hiçbir yetki yoktu. Kıtık, salgın hastalıklar, eşkiyalık ve ihtilaller gibi sebepler yüzünden İran'ın neredeyse tamamı harap bir vaziyette idi. Hükümetin aşiretlere, Türk-Tatar Beylerine ve vilayetlerde valilere karşı hiçbir yaptırımı bulunmuyordu.⁹

Bu dönemde İran, düzenli bir orduya da sahip değildi. Ordu, Rus subaylarının kontrolü altında Kazak tugayından oluşmaktaydı. Tugayın yaklaşık olarak 8000 mevcudu bulunmaktaydı. Merkezi de Tahran'daydı. 7000 mevcudu olan İsveç jandarması, İran'ın muhtelif kısımlarında özellikle *Farsların* yaşadığı yerlerde müfrezeler şeklinde konuşlanmıştı. Bu bakımdan sadece İranlı subaylardan oluşan ve hükümete bağlı olan ordunun kıymeti bulunmuyordu.

⁷ M. Larcher, *a.g.e.*, s. 404; Mustafa Arıkan, "Harb-i Umûmî'de Osmanlı Devleti'nin İran Cephesinde Yaşadığı Bazı İstihbarat Zaafları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXXII, cilt, S. 53. 2013, s. 2-3.

⁸ Ercüment Kuran, "Birinci Dünya Savaşı", *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 196-197.

⁹ M. Larcher, *a.g.e.*, s. 407.

Ayrıca devşirme olarak bilinen birlikler düzensiz ve muhafaza etmekle görevli olduğu bölgeler için de tehlike arz ediyorlardı. Bu birlikler reislerinin emriyle hareket ediyorlar, halktan zorla para ve mal topluyorlardı.¹⁰

Savaşın başlamasıyla birlikte İran coğrafyası savaşan devletlerin güç mücadelelerinin yaşandığı bir alan haline aldı. 1907'de İran'ı nüfuz bölgeleri olarak paylaşmış olan İngiltere ve Rusya, hâkimiyetlerini perçinlemek istiyorlardı.

Savaş süresince İran, Osmanlı Hariciyesi ve Harbiye'si açısından oldukça önemli bir bölge olmuştur. Osmanlı Devleti'nin savaş planlarında Almanya ile belirli noktalarda anlaşılmış ise de rekabetten doğan bazı zıtlıklar yaşanmıştır. İran üzerinde Osmanlı Devleti'nin amacını; kendi yanına çekerek ittifak kurmak, İran'ın tamamen İngiliz ve Rus kontrolüne girmesine mani olmak, İran üzerinden Afganistan ile Kafkasya'ya ulaşarak bir takım askeri ve siyasi operasyonlar yapmak ve özellikle de Kürt ve Azeri bölgelerinde uzun vadeli nüfuz kurmak olarak sıralayabiliriz.¹¹

İran'a yönelik askeri hareketin ana hatlarını, 4 Eylül 1914'de Hafız Hakkı Bey (Paşa) tarafından hazırlanan harp planında görmek mümkündür. Plana göre Bağdat Kumandanlığı topladığı aşiret ve jandarma kuvvetleriyle İran'da İngilizlere harp açacaktı. Savaşın sonra ermesi ancak İngilizlerin teslim olmasıyla mümkündü. İngilizlere manevi olarak verilecek en büyük zarar, Osmanlı Devleti'nin Asya'da kazanacağı zaferlerdi. Zira İngilizlere karşı alınacak bir zafer, İslam alemini oldukça heyecanlandırarak ve İngilizler için büyük öneme sahip olan Hindistan'a karşı en etkin tehdidi oluşturacaktı. Ayrıca Osmanlı Devleti, bütün kuvvetleriyle İran ve Kafkasya'ya yürüyerek Rusları buradan atacak; sonuçta Hazar Denizine ve Afganistan sınırına kadar ulaşacaktı. Böylece Osmanlı ordusunun Tahran'a girmesinin etkisi büyük olacaktı.¹²

İran'ın savaşa ilk tepkisi tahta yeni çıkmış olan Kaçar hanedanından Ahmed Şah tarafından 1 Kasım 1914 tarihinde tarafsızlık ilan edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir.¹³ Ancak topraklarının önemli bir kısmının işgal altında olması yanı sıra merkezi hükümetin güçlü ve sağlam olmaması gibi nedenler tarafsızlık politikasını uygulamayı imkansız bir hale getiriyordu.¹⁴ Aynı şekilde Osmanlı

¹⁰ Percy Molesworth Sykes, *İran Tarihi (Harb-i Umumi'de İran)*, Tercüme Yüzbaşı Mehmed Cemal, İstanbul 1341, s. 4.

¹¹ Çetinsaya, a.g.m., s. 18-19.

¹² Sadık Sarısan, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri", *XIV. Tarih Kongresi (Ankara 9-13 Eylül 2002)*, C. 2/1, Ankara 2005, s. 105-106.

¹³ Mansoureh Etehadiyeh, "İran Geçici Hükümeti", *İran ve I. Dünya Savaşı (Büyük Güçlerin Savaş Alanı)*, Editör Touraj Atabaki, İstanbul 2010, s. 9.

¹⁴ Touraj Atabaki, "I. Dünya Savaşı, Büyük Devletler Arasındaki Çekişmeler ve İran'da Siyasal Toplumun Doğuşu", *İran ve I. Dünya Savaşı (Büyük Güçlerin Savaş Alanı)*, Editör Touraj Atabaki, İstanbul 2010, s. 2.

Devleti, İran hükümetiyle yapılan görüşmelerde tarafsızlık siyaseti takip edeceğini dile getirmiş ancak İran topraklarından bir müdahaleye karşı teyakkuza bulunacağını ve kendisine karşı bir saldırı olduğu takdirde buna cevap vermekten kaçınmayacağını da bildirmiştir.¹⁵

Osmanlı Devleti, Kuzey İran'da en büyük rakibi Rusyanın saldırılarını engelleyerek bir set çekmeyi amaçlamaktaydı. Zira Rusların kuzey İran'a yerleşmesi Osmanlı açısından büyük bir tehlike oluşturmaktaydı. Üstelik Rusya, savaşın başlarında İran-Osmanlı sınırında yaşayan Kürt aşiretlerini Osmanlıya karşı kıskırtmıştır. Bu durum birçok asayiş problemlerini de beraberinde getirmişti.¹⁶ Rusların bu faaliyetleri Osmanlı Devleti'ni istihbarat çabalarını artırmasına sebep olmuştur. Ruslar, Kuzey İran'da, Kürt aşiretleri yanında; bölgede yaşayan Ermenileri de silahlandırma yoluna gitmişlerdir.

Bu ortamda İran hükümeti güçsüzlüğü nedeniyle Osmanlı Devleti aleyhine yürütülen faaliyetleri engelleyemedi.¹⁷ Nitekim, 6 Kasım 1914 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Tahran Sefiri Asım Bey İran Başbakanıyla yaptığı bir görüşmede, Azerbaycan ve Rumiye'deki Rus birliklerinin Osmanlı için tehlike arz ettiğini ve bunların çıkarılmasını istediğinde; Başbakanın, kendisine bunun mümkün olamayacağını gözyaşları içinde anlattığını yazması iyi bir örnek teşkil etmektedir.¹⁸

Osmanlı Devleti doğu sınırındaki aşiretleri ve İran'ı kendi yanına çekmek için yoğun bir çaba içerisine girdi. Bağdat vilayetinden Dahiliye Nazırı Talat Bey'e (Paşa) yollanan bir telgrafta, İran'daki aşiretlerin Osmanlı Devleti yanında savaşılabileceği ama parasızlık ve mühimmatsızlıktan dolayı savaştan kaçındıkları, bunların temin edilmesi halinde savaşa katılabilecekleri haber verilmekteydi. Bunun üzerine Hariciye Nezareti, 13 Aralık 1914 tarihinde Tahran Sefaretine gönderdiği bir yazıyla konuyu araştırmasını isteyecektir.¹⁹

Sefaret, İran'a karşı izlenecek politikayı ve Tahran'daki durumu anlatan iki telgrafı Hariciye Nezaretine gönderdi. 28 ve 30 Aralık tarihli telgraflara 21 Ocak 1915'te Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa'nın verdiği cevapta; İran'a karşı girişilen askeri harekâtın Rusları bu bölgeden çıkarmaya yönelik olduğu, Türk askerinin burayı işgal amacı gütmeyeceği ve savaş sona erdikten sonra bölgeden çekileceği bilgisi verilmekteydi.²⁰ Söz konusu telgrafın ardından

¹⁵ Barış Metin, *Birinci Dünya Savaşında İran Coğrafyasında Etnik, Dini ve Siyasi Nüfuz Mücadeleleri*, Ankara 2012, s. 34.

¹⁶ Metin, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁷ Metin, *a.g.e.*, s. 31-33.

¹⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti Siyasi Evrak, (BOA. HR. SYS) 2338/31.

¹⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Tahran Sefareti, (BOA, HR. SFR) (20), 122/36, lef 17.

²⁰ BOA, HR. SFR (20), 123/10, lef. 4.

Osmanlı Hariciyesi, yapılan askeri hareketin bir işgal girişimi olmadığını birçok kez tekrarlayacaktır.²¹ Bunun yanı sıra Said Halim Paşa'nın telgrafında, İran topraklarında bulunan Osmanlı askerinin kanunlara tabi olacağı, Rus taraftarı olmamak kaydıyla yerel yöneticilerin tamamen İranlı olacağı, yerel yetkililerle temasın Osmanlı hariciye memurları ve kumandanlarla gerçekleştirileceği, Rus işgalinden kurtarılan topraklar da İran idare teşkilatının tekrar tesis edileceği ve Rus taraftarı yöneticilerin yerini Osmanlı taraftarı olanların alacağı gibi bilgilere de yer verilmiştir.²²

2- İran'la İttifak Çabaları

Savaş başladığında gerek İtilaf gerekse İttifak devletleri bölgedeki aşiretleri kendi yanlarına çekmek için çabalarını artırmıştır. Bu bağlamda Tahran Sefareti'nden Hariciye Nezaretine 4 Şubat 1915 tarih ve “*gayet mahremanedir*” ibareli çekilen telgrafta, İran devletiyle ittifak kurmak için gerek Şah gerekse yeni kurulan hükümet üzerinde yoğun bir lobi faaliyetinde bulunduğu ifade edilerek İran'ın Osmanlı Devleti ile ittifak yapmayı kabul ettiği takdirde;

“İran'a teminatsız def'aten bir, bir buçuk milyon lira kadar bir avans verebilecek miyiz? Teminat-ı lazıme ne mahiyette olacaktır? Hanekin Süleymaniye veya Saruçbulak'ta veya bunların birçoğu en müsaide olan birinde la-akl yirmi bin mükerrer ateşli tüfenk kırk mitralyöz yirmi seri atışlı top ve bunlar için lazım gelen mühimmatı derc ve iki firka-i askeriye kumandasına elverecek Osmanlı ve Alman zabıtları... ihzâr edebilecek miyiz ve kaç günde?”

gibi sorulara cevaplar aranmıştır.²³ Ertesi gün Hariciye Nezaretine yollanan bir diğer telgrafta, İran'da yaşanan bunalımın etkisiyle Rusya ve İngiltere'nin Osmanlı aleyhtarları bir kabineyi başa getirmeye çalıştığı, buna karşı sefaretin Osmanlı yanlısı bir kabinenin kurulması için çalıştığı anlatılmaktadır.²⁴

Şubat ayının sonlarına doğru İran'da Müstevfi'ül Memalik başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu. Osmanlı Sefiri ve Alman Maslahatgüzarının bulunduğu bir ortamda İran başbakanı tarafsızlıklarını korumayı düşündüklerini, İtilaf ve İttifak devletlerinden topraklarını tahliyesini talep edecekleri söylemiştir. Osmanlı yetkililerinin iyi niyetinden emin olduklarını da sözlerine ekleyen Başbakan bundan şüphe duyan bir kısım İranlı ile bunu kullanmak isteyenlere karşı Osmanlı Devleti'nin İran topraklarını “ilhak” amacının olmadığına dair “yazılı taahhütname” vermesini istemiştir ki bu taahhütname 22 Nisan'da Asım Bey vasıtasıyla İran hükümetine teslim edilmiştir.²⁵

²¹ BOA, HR. SFR (20), 123/55.

²² BOA, HR. SFR (20), 123/10, lef. 4.

²³ BOA, HR. SFR (20), 123/51, lef 2.

²⁴ BOA, HR. SFR (20), 123/51.

²⁵ Ahmet Tetik, *Teşkilat-ı Mabsusa (Umûr-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi*, İstanbul 2014, s. 232.

Osmanlı Devleti'nin İran'a yönelik ittifak çabaları, Mayıs ayından itibaren artış göstermiştir. Nitekim Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa, Hariciye Nezaretine yolladığı bir yazıda, İran'ın resmen tarafsızlığını muhafaza etmesine karşın burada bulunan aşiretlere gayri resmi olarak da olsa İttifak devletlerinin yanında yer alması gerektiğini bildirmiştir. Buradaki aşiretlerin İttifak devletlerinin yanında yer alması için çaba gösterilmezse düşmanların (Rusya ve İngiltere) onları yanlarına çekerek hem Osmanlı hem de İran aleyhinde kullanacakları üzerinde durmuştur.²⁶

Benzer bir görüşü, Hüseyin Rauf (Orbay) Bey 29 Haziran 1915'de Başkomutanlık vekâletine yolladığı telgrafta dile getirmiştir. Tahran sefaretinin İran Hükümeti üzerindeki etkisini yetersiz bulan Rauf Bey'e göre; İran'ın İngiltere ve Rusya aleyhinde savaş ilan etmesi zamanı gelmişti. İran içerisinde az miktarda Rus kıtası bulunmaktadır. Bu kıtalar, Türk ordusu karşısında Van bölgesine çekilmiştir. Az bir kuvvetle Ruslar mağlup edilebilir. Rusların Galiçya'da uğradıkları mağlubiyet üzerinde durulan telgrafta bu zaferi tamamlamak üzere İttifak Devletlerinin tekrar saldırıya geçtiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda Tahran Sefareti'nin İran'la gerekli görüşmeleri yaparak bütün kuvvetleriyle Rus ve İngilizlere savaş açması önerilmişti. Şayet İran hükümeti tarafsız kalmak niyetindeyse aşiretlere gizli bir emir vererek Osmanlı Devleti ile birlikte hareket etmesi sağlanmalıdır. Bunun ardından Başkomutanlık Vekâleti 2 Temmuz tarihinde Tahran Sefareti'ne gönderdiği bir başka telgrafta, hükümet üzerindeki baskısını artırarak Osmanlı Devleti yanında savaşa girmesinin temin edilmesini isteyen ve Rauf Bey'i destekler nitelikte bir mesajı göndermiştir. Ayrıca İran'ın Osmanlı Devleti yanında savaşa girdiği takdirde yapılacak yardım konusunda, ilk aşamada Türk kuvvetlerine ait cephanelerin bir kısmının İran'a verilmesi gündeme gelmiş ve Tahran Sefaretinden Osmanlı Ordusunun elindeki cephaneye ve silahlar hakkında bilgi istenmiştir. Nitekim Tahran Ataşemiliteri Ömer Fevzi Bey'e yollanan telgrafta, İran'a ilk aşamada bin küçük mavzer ile iki bin Alman tüfeği ve bunlara yetecek cephanenin yollanacağı da bildirilmiştir.²⁷

Ömer Fevzi Bey, 5 Eylül 1915 tarihinde Başkomutanlık Vekâletine çektiği bir telgrafta Almanların bölgedeki Rus ve İngiliz tehlikesinin önünü kesmek ve düşman askerini uzaklaştırmak gibi amaçlarla İran'ı savaşa sokmaya çalıştığını yazmıştır. Almanlara göre İran jandarması Rus aleyhtarıdır ve takviye edilmelidir. Ancak Türk yetkililer, İran'a ne kadar destek sağlayacağını bilmedikleri için plana temkinli yaklaşmışlardır.²⁸

Ekim ayı içerisinde İran Başbakanı, Tahran Sefiri Asım Bey'i ziyaret etmiştir. Bu görüşmede Başbakan, Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya-Macaristan elçilerinin imzalayacağı "*İran toprak bütünlüğü, siyasi ve iktisadi istiklalini*

²⁶ HR. SFR (20), 126/1.

²⁷ Metin, *a.g.e.*, s. 64-66.

²⁸ Metin, *a.g.e.*, s. 68-69.

teminata alan, bir miktar borç, top tüfek ve mübimmat verilmesini onaylayan” bir anlaşma yapılması koşuluyla müttefiklerle ortak hareket etmeyi kabul etmiştir.

Ancak özellikle Almanya’nın İran’ın toprak bütünlüğü konusunda taahhüde bulunmayı reddetmesi söz konusu tarasarıyı zora sokmuştur. İran Şah’ı ve hükümeti “*toprak bütünlüğü siyasi ve iktisadi istiklal*” inin teminatı konusunda tatmin olmamıştır. Hatta Şah Avusturya-Macaristan elçisiyle yaptığı görüşmede tekliflerinin kabul edilmemesi halinde Rusya ile görüşecekleri blöfünde dahi bulunmuştur. Aslında gerek İngiltere’nin gerekse Rusya’nın böyle bir teklifi yoktu. Bu ortamda Osmanlı Hariciyesi, Almanya ve Avusturya-Macaristan’ı İran’ın istekleri konusunda ikna etmiştir. Nitekim Almanya Hükümeti Tahran Büyükelçisi Prens Reuss’e, “*İmparatorluk Hükümeti, galip gelinen harbin sonunda, barış görüşmeleri esnasında İranlıların toprak bütünlüğü ile siyasi ve iktisadi istiklalini, İngiltere ve Rusya’ya karşı harbe katılma şartıyla savunmayı ve korumayı taahhüt eder.*” Şeklinde hazırlanacak bir metni imzalamak üzere yetki vermiştir.

İran Şah’ı müttefiklerle birlikte savaşa katılmak için ise şu şartları öne sürmüştür. 1- İran’ın siyasi ve iktisadi varlığının sağlanması, 2- Uzun seneleri kapsayacak şekilde bir ittifak imzalanması, 3- Cephaneleriyle birlikte mızrak tüfekler, makineli tüfekler, sahra ve dağ topları verilmesi 4- En az bir milyon Osmanlı altını borç sağlanması.²⁹

Osmanlı Devleti’nin İran’la ittifak kurma çabası içerisinde bulunduğu dönemde, müttefiki olan Almanya ile arasında rekabet ve güvensizlik ortamı oluştuğunu da görmek mümkündür. Bu meyanda Almanlar, Enver Paşa’nın, İran, Afganistan ve Hindistan’da İngiliz ve Rus aleyhtarı faaliyetler yürütmek amacıyla oluşturduğu *Rauf Bey Müfrezesi*’nin çabalarına mani olmuşlardır.³⁰ Kırmanşah bölgesinde Rauf Bey’in aşiretleri kazanmak ve İngiliz nüfuzunu kırmaya yönelik faaliyetlerine Almanlar her türlü engel çıkarmışlardır. Ayrıca Almanların Şah üzerinde baskı kurmaları da, aşiretleri olumsuz etkilemiş ve geri adım atmaya itmiştir.³¹

Buna verilebilecek diğer bir diğer örnek ise, Tahran Büyükelçisi Prens Reuss’un aleyhte yürüttüğü politika ve Osmanlı yetkililerinden gizli olarak İran’la ittifak çabası içerisine girmesidir. Bu durum Tahran Ateşemiliteri Ömer Fevzi Bey tarafından 5 Kasım 1915 tarihinde Harbiye Nezaretine bildirilmiştir. Almanların söz konusu girişimlerini haber veren Ömer Fevzi Bey, Osmanlı Devleti’nin de İran’la Almanya ve Avusturya Macaristan İmparatorluğundan

²⁹ Tetik, *a.g.e.*, s. 246-250.

³⁰ İsrail Kurtcephe, Mustafa Balcıoğlu, “Birinci Dünya Savaşı Başlarında Romantik Bir Türk Alman Projesi –Rauf Bey Müfrezesi-”, *Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezî Dergisi (OTAM)*, Ankara 1992, s. 249-251.

³¹ A. Tetik, *a.g.e.*, s. 235.

ayrı olarak bir ittifak antlaşması yapması gerektiğini dile getirmiştir. Zaten bir süre sonra da Harbiye Nezareti'nin emriyle bu yönde bir girişimde bulunmuştur.³²

Ancak Sadrazam Said Halim Paşa, Ömer Fevzi Bey'in müttefiklerden ayrı olarak İran'la ittifak kurma çabalarına karşı çıkmıştır. Hariciye Nezareti'nin sorumluluğu alanına giren bir konuda kendisinden habersiz yürütülen faaliyetlerden rahatsız olduğunu³³ 12 Kasım tarihinde "Tabran Sefiri Asım Bey'e, gayet mahremdir, bizat halledilecektir." ibaresiyle yolladığı bir telgrafta şu şekilde dile getirmiştir:³⁴

"Ataşemiliter Fevzi tarafından Harbiye Nezaretine keşide edilip suretleri tebliğ edilen telgrafnamelerden anlaşılacağına göre mümaileyb hususat-ı siyasiyyeye fazla iştirak etdirilmektedir. Askerlerin siyaset ile işigali daima netayic-i muzırta tevliid ettiği gibi vezâif-i askeriyelerinin hüsn-i ifasını da sektedar ettiği pek acı tecrübelerle sabit olduğundan, mümaileybin vazife-i mevduasını bilhakkın ifa için muttali olması lazım gelen hususatdan gayri umurda ahval-i siyasiyyeden haberdar olması caiz değildir. Ve bir de Alman sefiri ile aramızda tekerrür eden ihtilafatın gerek zat-ı alilerince ve gerek merkezçe ittibaz edilecek tedabir ile hal ve mümkün olup halbuki ihtilaf-ı vakzanın atışemiliter dolayısıyla İran'daki Osmanlı ve Alman zabitanna da sirayeti halinde pek vahim neticeler husule getirebileceği derkar olduğundan bu hususda da begayet ihtiyat edilmesi elzemdir. Binaenaleyh İran'da takip edilecek ancak nezaretten verilecek talimat dairesinde taraf-ı alilerinden tedvir edilebilecektir. Bu babda salabiyatdar olmayan diğer memurinin müdahale ve iştirakine meydan verilmemesi mütemennadır".

Yine 22 Kasım'da Hariciye Nezaretinden Tahran Sefiri Asım Bey'e "gayet mahremanedir" ibaresiyle yollanan telgrafta da,

"Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Almanya ve Avusturya ile akd ettiği ittifak muabedenameleri mucibince balen ve istikbalen düvel-i müşarünileyhüma ile müttefik bulunduğundan düvel-i saire ile akd edeceğimiz bilcümle muabedat-ı siyasiyenin işbu muabedenameler ahkamına muvafık olması ve binaenaleyh daire-i ittifakımıza dahil olmak isteyen devletlere karşı derubde edeceğimiz vezâifte müttefiklerimizin bizimle müşareketi labüddür. Şu halde İran'ın müstakbeli hakkında münferiden bir güne taahhüde girmekliğimiz mümkün olamayacağından ayrı bir muabede akdi tasavvurundan katiyen feragat edilmelidir."

sözleriyle böyle bir antlaşmanın imzalanamayacağı vurgulanmıştır.³⁵

Hariciye Nezareti'nin uyarısına rağmen³⁶ Almanya ve diğer müttefiklerden ayrı olarak İran ve hatta Afganistan'ı da içine alan bir ittifak antlaşmasının

³² BOA, HR. SFR (20), 128/27, lef 2.

³³ A. Tetik, *a.g.e.*, s. 255.

³⁴ BOA, HR. SYS, 2338/87, lef 1.

³⁵ BOA, HR. SYS, 2338/84, lef 3; BOA, HR. SFR (20), 128/27, lef 2.

³⁶ BOA, HR. SYS, 2339/18, lef 5.

Harbiye Nezaretince, hazırlandığı 5 Aralık 1915 tarihli bir belgeden anlaşılmaktadır. Belgenin baş tarafında İslam alemi içersindeki Şii-Sünni ihtilafının bir yana bırakılarak, *İttihad-ı İslam* anlayışı çerçevesinde hareket edilmesi gerektiği ve Tahran Sefareti'nin de bu yönde faaliyette bulunduğu ifade edilmiştir. Belgede, Almanlardan ayrı bir ittifak antlaşması hazırlanmasına sebep olarak, İran'daki Alman yetkililerinin şüphe ve rekabet doğuracak hareketleriyle birlikte Osmanlı'dan gizli olarak ittifak kurma çabaları gösterilmiştir. Böyle birşey Alman yetkililerin bilgisi dahilinde ve onayıyla yapılıyorsa tehlikenin büyük olduğuna değinilerek bu bağlamda Osmanlı Devletinin *İttihad-ı İslam* siyaseti çerçevesinde olaylara yaklaşması gerektiği, bunun için en uygun zamanın şimdi yani savaş sırasında olduğu ifade edilerek savaşın sonunda ne müttefikimiz ne de düşmanlarımız bu amacın gerçekleşmesine izin vermeyecektir denilmektedir.

Söz konusu belgeden anlaşıldığı kadarıyla Şah'a yollanan name-i hümayun ilk olarak Ateşemiliter Ömer Fevzi Bey'e verilmiş ve daha sonra Tahran Sefiri Asım Bey vasıtasıyla Şah'a sunulmuştur. Asım Bey, Şah ile yaptığı görüşmede teklifin müzakeresi için Başbakan ve Hariciye Nazırının tayin edilmelerini rica etmiştir. Bir gün sonra, müzakereye geçilmiştir.

Nitekim söz konusu dokuz maddelik layiha, aynen şöyledir:

Madde 1- Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ile Devlet-i Aliyye-i İran menafi'-i mukaddese-i İslamiye ve ahkam-ı celile-i şer'iyeye müstenid müsterek ve müteavin ve hükümet-i mevcude-i İslamiye'nin istiklal-i siyasi ve temami-i mülkiyelerini temin için ahval-i askeriyelerinin ıslah ve ordularının tanzim ve takviyesine ve siyaset-i umumiye menafi'-i esasiye-i İslamiye'ye muhalif olan düşman hükümetler eydi-i istilasında bulunan memalik-i İslamiye'nin vakt ve imkanın müsaadesi halinde istiblasıyla emel ve isti'dadlarına muvafık bir şekli idareye mazhariyetlerini istihsale hadim saf ve samimi bir siyaset takibine matuf ve hükmi ila-maşaallah müebbeden cari tedafii ve tecarüzi bir ittifak-ı mukaddes akd eylemişlerdir.

2- Akıdeynden biri menafi'-i umumiye-i İslamiye'ye mugayir ve müttefikinin istiklal-i siyasi ve temami-i mülkiyesini muhal olmamak ve beyne'l-İslam cereyanı maksudün-bih olan samimiyet ve ittihadın zaafını intac edecek bir şekel ve şümulde bulunmamak şartıyla kendi devletinin menafi'-i hususiyesine muvafık olarak diğer düvel-i İslamiye ve gayr-ı müslime ile akd-ı itilaf ve ittifak edebilecektir şu kadar ki akdi arzusunda bulunduğu itilafname veya muahedename metin ve şümülü hakkında emel emirde müttefikini haberdar ve muvafakatini istihsal eyleyecektir.

3- İşbu ittifak-ı mukaddese Afganistan hükümeti de dahil olabileceği gibi inşallah-teala istiblası ve hükümet-i muhtare ve müstakile şeklinde tesis edilebilecek sair milel-i İslamiye hükümetleri de idhal edilecektir.

4- Tarafeyn yekdiğerinin istiklal-i siyasi ve temami-i mülkiyesini muhafazayı müteabhidir ve bu maksadı temin için inde'l-icab birbirleriyle bi'l-müzakere müstereken hal-i harbe geçerler

5- Her iki hükümdar-ı âlişan ve hükümetleri menafi'-i umumiye-i İslamiye'yi muhafaza ve tevessüen temin eyleyecek ve beynelmüslimin her türlü nifak ve ihtilafı bertaraf eyleyerek hükümet-ı İslamiye arasında ahkam-ı celile-i Kur'aniye ve şeriat-ı mutabbara-i Muhammediye'ye tefhikan revabıt-ı muhadeneti takviye ve tesyid edecek ve alem-i İslam'da bir devre-i saf-ı uhuvvet tesisini ve maarifin intişarını kafil olabilecek her türlü esbaba tevessül ve bu hususlarda yekdiğerleriyle teşrik ve tevhid-i mesai eylemeği taahhüd ederler.

6- Bu ittifakname-i mukaddese esas ve umumi bir şekilde tanzim edilmiş olduğundan müttetikler beyninde bunda münderiş nukat-ı esasiyenin şümüliünde ve suret-i tatbikiyesinde şerh ü izah ve tayin edecek muahedat-ı mütemmime ve labika tanzim ve teati edilecektir.

7- Devleteyn-i Aliyyeteyn kendi memleketlerinde bazı teşebbüsat-ı nafia ve iktisadiye ve menafi'-i maliye mukabilinde ecanibin gayr-ı meşru' bir derecede nüfuz ve tahakkümüne meydan vermemek ve hürriyet-i iktisadiyelerini kasr u tahdid ettirmemek için yekdiğerini irşad ve müstereken tedabir ittihaz ederler.

8- İttifak-ı mukaddes hafi tutulacak ve ancak tarafeynin muvafakatiyle düriist ve müttetik devletlere izhar olunabilecektir.

9- İki nüsha olarak tanzim kılınan işbu ittifakname-i mukaddes ahkamu murabhasların imzası tarihinden itibaren cari olacak ve Osmanlı ve İran padişahları canib-i alisinden imkann müsaide olduğu bir müddet-i kâsire zarfında imza ve tasdik buyrulacaktır.

İntiba

Antlaşma görüşmelerin devam ettiği sırada Almanların kıskırtmasıyla Rusların Tahran'a yürümesi³⁷ ve Hariciye Nezaretinden (22 Aralık 1915) yollanan müttetikimizden ayrı olarak İran'la bir anlaşmanın gerçekçi olmayacağı, Afganistan ve İran'ın başında bulunmanın iyi, fakat bunun getireceği mesuliyetin zor olduğu ifade edilerek; İngiltere ve Rusya İran'a hücum ederse biz de bağlaşıklarımızdan ayrı olarak İran'la bağlaşımış bulunsak onu kurtarabilir miyiz?³⁸ şeklindeki yazıyla bu ittifak antlaşmasından vaz geçilecektir.

Aynı tarihlerde Almanya'nın İran'la yapmak istediği antlaşma tasarısı İran *La Grande Puissance Muslumane* yani *Müslüman Büyük Gücü* adıyla bilinmektedir. Maddeleri ana hatlarıyla şu şekildedir:³⁹

Madde 1: Bağlaşma savgaldır (müdafaa amaçlıdır). Rusya veya İngiltere iki yandan birine saldırırsa öbür yan ona çabuk yardım edecektir. Almanya İran'a yardım için ona silah, cephane ve subay gönderecektir. İran'ın bir kısmını kendi ülkesine katmak için değil onun siyasi ve ekonomik bağımsızlığını sağlamak için çalışacaktır. Almanya kendisine bazı menfaatler sağlamak için İran'ı taviz olarak feda etmeyecektir. İran Almanya veya onun bağlaşıklarından biri aleyhine başka bir

³⁷ BOA, HR. SFR (20), 129/37; HR. SYS, 2339/18.

³⁸ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. III, Ankara 1957, s. 143.

³⁹ Bayur, *a.g.e.*, s. 137-140.

devletle bağlaşamayacaktır. İran, Almanya lehine savaşa katılmak için yalnız oymakları toplamakla yetinmeyecek ve hemen askeri teşkilatı kuracaktır. Bu düzenli ordunun yönetimini Alman subaylardan mürekkebe bir heyete verilecektir.

Madde 2: Almanya İran'a savaş giderleri için ayda 5 milyon mark (300 bin lira kadar altın lira) verecek ve para ileride Almanya'dan yapılacak 200 milyon marklık borçlandırmadan kesilecektir. Almanya İran'ı Rusya ve İngiltere'ye olan borcundan kurtarmaya çalışacaktır.

Madde 3: İran'ın gümrüklerinin gelirleri bu borçlanmanın karşılığında olacaktır.

Madde 4: İran'da ayrıca imtiyazları olacak olan bir Alman bankası kurulacak ve taşralarda şubeleri olacaktır. Bu banka bankonot çıkaracak, her türlü bayındırlık işleri yapabilecek, toprak ve bina satın alabilecek, Hanikin ve Tabran demiryolunu yapacak...

Madde11: Alman uyrukları İran'da her türlü taşıt işlerinde bulunabileceklerdir.

Madde 12 ve 13: İran'ın savaşçı devletlerle olan bütün muabedat-ı atıkası (kapitilaston) kaldırılacak ve Fransızlara verilmiş olan eski eserleri bulmak için kazı yapmak imtiyazı Almanlara geçecektir.

Madde 14: Bu antlaşma genel savaş sonuna kadar gizli tutulacaktır.

3- Nizamü's-Saltana ile İttifak Arayışları

Gizli yürütülen ittifak arayışlarından haberdar olan Rus ordusu 7 Kasım tarihinde Tahran'a doğru yürüyüşe geçmiştir. Bu yürüyüş şehirde büyük bir paniğe sebep olmuştur. İtilaf Devletleri kendilerine muhalif olan herkesin şehri terk etmesini istedi. Zaten Almanya, Osmanlı ve Avusturya elçileri de bir gün önce şehri terk etmişti. Bunun yanında İran meclisinde bulunan vekillerden Demokratlar ve muhalif olan birçok gazete baş yazarıyla birlikte büyük bir jandarma birliği şehri terk ederek Kum'a gitmişti. Bu hareket daha sonra "Muhacirîn" (göç edenler) ismiyle anılacaktır.

Bu arada Kum'da bulunan Muhacirîn, Almanların yardımıyla Demokratların lideri Süleyman Mirza'nın başını çektiği bir "Ulusal Savunma Komitesi"ni teşkil ettiler. Muhacirîn diğer şehirlere temsilciler göndermiş ve Rus tehlikesi yüksek olduğu için bir ordu kurup savaş faaliyetlerini koordine etmeye başlamışlardır. Fakat meydana getirilecek bu kuvvetlerin lidere de ihtiyacı bulunmaktaydı. İngiliz karşıtı tutumuyla tanınan Luristan eski valisi ve ülkenin etkili şahsiyetlerinden birisi olarak tanınan Nizamü's-Saltana⁴⁰ Osmanlı Devleti ve Almanya tarafından İran'ın temsilcisi olarak tanınmış ve onun vasıtasıyla ilişkiler devam ettirilmiştir.⁴¹

⁴⁰ Ettehadıyyeh, a.g.m., s. 11-12.

⁴¹ Bayur, a.g.e., s. 147.

Almanya'nın, Hindistan ve Afganistan'ı olası bir müttefik olarak görmeye başlamasından itibaren Alman casusları İran'ın farklı bölgelerinde çalışarak aşiretler üzerinde ve batı İran'daki faaliyetlerini arttırmışlardır. Bu bağlamda, Alman Ateşemiliter Kaunitz (Kaniç) ile Nizamü's-Saltana, Burucerd'de (Kırmanşah bölgesi) birkaç defa Ağustos ayında görüşmelerde bulunmuşlardır.⁴²

Sonuçta 26 Aralık 1915 tarihinde Alman Ateşemiliteri Kaunitz ile Nizamü's-Saltana arasında Burucerd'de bir ittifak antlaşması imzalanmıştır. Söz konusu antlaşma ana çizgileriyle şu şekildedir:⁴³

- 1- Nizamü's-Saltana İran'ın kurtuluşu için yapılan ulusal hareketin başına geçer. Genel barışa hiç olmazsa İran hükümeti yansızlığını ve tam bağımsızlığını yeniden sağlayıncaya kadar o, bütün nüfuz ve imkanlarını Rusya ve İngiltere'ye karşı savaş uğrunda kullanacaktır.
- 2- Azerbaycan'dakiler müstesna, Alman hükümeti, savaşın sonuna kadar, Nizamü's-Saltana'ya bütün İran ulusal kuvvetlerin ve İran'daki faaliyette bulunan Alman ve Türk birliklerinin komutanlığını sağlar.
- 3- Nizamü's-Saltana'da Mareşal Golç veya yerine geçecek kimsenin yönergelerine uyacağını kesin olarak açıklar.
- 4- Alman Hükümeti onun kurmaylığını teşkil etmek üzere Nizamü's-Saltana'nın emrine bir subaylar kurulu verecektir. Bu kurul savaş planları hazırlayacak ve bu planlar Nizamü's-Saltana ile kurmaylar arasında anlaşmamaçlık olursa Nizamü's-Saltana ve onun seçeceği bir kimse ile Alman ateşemiliteri ve kurmay başkanlığından mürekkep bir komisyon sorunu çözecektir.
- 5- Alman hükümeti Nizamü's-Saltana'nın emrine gereken silah ve cephaneleri verecek ve yardımcı Türk ve Alman birliklerinin İran'a gönderilmesine dikkat edecektir.
- 6- Alman hükümeti gereken ölçüde savaş giderlerini sağlayacaktır. Aynı amaçla Nizamü's-Saltana da imkan ölçüsünde yurt içinde vesait sağlayacaktır.
- 7- Alman hükümeti özel ve siyasi giderleri için Nizamü's-Saltana'nın emrine ayda 20.000 tümen (80.000 altın mark) verecektir.
- 8- Savaş sırasındaki giderlerin barıştan sonra belirli süreler içinde İran'ca ödenecek bir borç biçimine sokulması için Nizamü's-Saltana elinden geleni yapacaktır.
- 9- Nizamü's-Saltana 14 Ocak 1916'ya kadar silah altında 4000 kişi bulundurmaya üstlenir. Eğer iki ay boyunca Kırmanşah ili ile Kürdistan'da ve Kergaver mevkiinde tutunabilirse Nizamü's-Saltana daha 6000 kişi silahlı bulundurmaya üstlenir.
- 10- Alman hükümeti kanuni ve diplomatik bütün yolları kullanarak Nizamü's-Saltana'yı, servetini ve ailesini savaşın sonundan itibaren 15 yıllık bir süre boyunca korumayı üstlenir.

⁴² Ettehadiyyeh, a.g.m., s. 12-13.

⁴³ Bayur, a.g.e., s. 147-149.

11- Nizâmü's-Saltana savaşa kendi hükümetinin rızası olmadan girdiği için Alman hükümeti, her ne olursa olsun ve savaş Almanya leyhinde veya aleyhinde bitsin onun servet ve emlakinin güvenini inancalar (teminatıdır).

12- Nizâmü's-Saltana ölecek olursa Almanya hükümeti bu antlaşmanın 10 ve 11'inci maddelerini onun mirasçısı lehinde uygulanacaktır.

Almanya ile Nizamü's-Saltana arasında imzalanan bu antlaşma, Osmanlı Devleti'nden gizli olarak yapılmıştır. Zira ilerleyen günlerde Osmanlı Devleti'nin antlaşmayı haber aldığını, Ateşemiliter Fevzi Bey'in 8 Şubat 1916 tarihinde çektiği; "Müteveffa Kont Karniç, rumi Kanun-ı evvel ortalarında Nizâmü's-Saltana ile bir mukavele yapmış. Eğer Nizâm 8000 kişi toplayıp mücadeleye iştirak ederse Almanya harpten sonra İran'ın istiklal ve tamamîyet-i mülkiyesini temin edecekmiş." şeklindeki telgrafı açık bir şekilde ortaya koymaktadır.⁴⁴

Ayrıca Ruslar'ın Hemedan ve Saveh'e saldırması üzerine, Kum'daki muhacirlerin kuşatma altında kalma ihtimaline karşı Kirmanşah'a gelen muhacirin konseyi, Nizamü's-Saltana'nın önderliğini kabul etti. Rus tehlikesine karşı Kasr-ı Şirin'e yerleşti ve burada geçici hükümet olarak resmi bir hüviyet kazandı. Ancak kurulan geçici hükümet, birçok sorunla da karşılaştı. Bu meyanda, Almanya'dan vaad edilen yardımı alamadığı gibi Ruslar karşında peşpeşe yenilgiler almaya da başlamıştı. Bu arada, ittifakın mimarı olarak kabul edilen Kont Kauntiz, alınan yenilgilerden sonra ortadan kaybolup canının derdine düşmüştü. Alman sefir Prens Reuss ise 18 Aralık 1915 tarihinde görevden alınmıştı. Neticede, Nizamü's-Saltana ile Almanya arasında yapılan antlaşma istenen sonucu vermemişti.⁴⁵

1916 yılının Nisan ayı sonunda Rusların Kasr-ı Şirin'e ilerlemesi üzerine, burada yaşayan muhacirler Irak'a geçti.⁴⁶ 1916 Mayısının son haftasında Enver Paşa ile İstanbul'daki Alman Ateşemiliter von Lossov Bağdat'a gelerek Halil Paşa ile beraber İran içlerinde yapılacak harekatı planlamışlardır. Yapılacak harekatta Nizamü's-Saltana'ya bağlı kuvvetlerin de kullanılması düşünüldüğünden iki taraf arasında bir antlaşma yapılması kararlaştırılmıştır.⁴⁷ Bunun üzerine Nizamü's-Saltana ile Enver Paşa Bağdat'ta bulunan Kazemeyn türbesinde sadece Seyyid Müderris ve Muhammed Ali Salar Muazzam'ın katıldığı bir görüşme yapmışlardır.⁴⁸ Bu görüşmede Almanya'dan gizli olarak bir ittifak bir antlaşması imzalanmıştır (25 Mayıs 1916).⁴⁹

Söz konusu antlaşma hakkında Yusuf Hikmet Bayur *Türk İnkılabı Tarihi* adlı kitabında şu bilgileri vermektedir:

⁴⁴ BOA, HR. SYS, 2339/40; Bayur, *a.g.e.*, s. 49.

⁴⁵ Ettehadiyyeh, a.g.m., s. 14-17.

⁴⁶ Ettehadiyyeh, a.g.m., s. 17.

⁴⁷ Bayur, *a.g.e.*, s. 162; Metin, *a.g.e.*, s. 98.

⁴⁸ Ettehadiyyeh, a.g.m., s. 17.

⁴⁹ Bayur, *a.g.e.*, s. 162; Metin, *a.g.e.*, s. 98.

Antlaşmanın giriş kısmında Tahran'da Şah tarafından kabul edilen Osmanlı Sefiri Asım Bey, Ateşemiliter Fevzi Bey Reis-i Vüzera Müstevfi'ül Memalik ve Hariciye Nazırı Muhteşemü's-Saltana arasında görüşülüp kabul aşamasına gelen ancak Rusların Tahran'a girmek üzere harekete geçmesiyle Şah'ın zor durumda kalması üzerine ertelenen antlaşmanın Başkumandan Vekili Enver Paşa ile İran Şah'ı Vekili ve Başkumandanı Nizamü's-Saltana arasında aşağıdaki üç madde daha eklenerek imzalandığını yazmaktadır.⁵⁰

- 1- *Tahran'da müzakere ve Şahça kabul olunup imzası gecikmiş olan antlaşma aynen muteber sayılacaktır.*
- 2- *Osmanlı ve İran Devletleri bu muabadenin birinci maddesi mucibince mün'akiddirler.*
- 3- *İki devlet siyasi ve iktisadi istiklal, dabil ve harici tamamiyet-i mülkiyelerinin temini yekdiğerine karşı taahhüd ederler.*

Bu bilgilere karşın *Birinci Dünya Savaşında İran Coğrafyasında Etnik, Dini ve Siyasi Nüfuz Mücadeleleri* adlı bir çalışma yapan Barış Metin ise Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüdler Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATASE)'ni kaynak gösterdiği çalışmasında 14 maddeden meydana gelen aşağıdaki metni Enver Paşa ile Nizamü's-Saltana arasında imzalanan antlaşma olarak vermiştir:

- 1- *Sultan Mehmet Reşat Han namına Harbiye Nazırı ve Baş Kumandan Vekili Enver Paşa ve Ahmet Şah namına Nizam üs-Saltana meyanında İran'daki antlaşma imzalanmıştır.*
- 2- *İslâm'ın menfaatine uygun olarak Osmanlı ve İran Devletleri arasında süresiz bir kutsal ittifak imzalanmıştır.*
- 3- *Kutsal ittifaka dâbil olan veya olacak İslâm devletlerinin mülkü, hukuk-ı saltanatı, irade-i dâbilîyesi, milliyeti, lisanı, azameti, her türlü kutsalı taarruz ve müdabaleden masundur.*
- 4- *Müttefikler birbirlerinin toprak bütünlüğünü, tam bağımsızlığını, iktisadını, dışı karşı korumaya samimi olarak taahhüt eder ve gerekirse bunları gerçekleştirmek için savaş ilan eder.*
- 5- *İttihat-ı İslâm amacının başarıya kavuşması, bağımsızlığın kazanılmasına, bunun geliştirilmesine, istibharatın toplanmasına bağlı olduğundan müttefikler bu anlamda müşterek siyaset takip edeceklerdir.*
- 6- *Müttefiklerin her biri dâbilî ihtiyâclarını temin, idari teşkilatlarını ıslah ve tanzim, servet ve kuvvetten layıkıyla istifadeyi temin ve her iki ülke nüfuzuyla uyumlu, kuvvetli, muntazam birer idare tesisi için zaman kaybetmeksizin faaliyete geçeceklerdir.*
- 7- *Memleketin müstakilen emniyeti ve istiklal-i idariyesini ve müttefiklerin ortak menfaatlerini ihlal edecek mahiyette imtiyaz verilmemesini müttefikler birbirine*

⁵⁰ Bayur, a.g.e., s. 162-163.

karşı taahhüt eder ve bu babda yapılacak teşebbüsten birbirini haberdar eder.

8- Müttefikler kendi ihtiyaçlarını birbirinden temin-i amaç edinirler ve kalkınmalarında birbirine yardımcı olurlar. Birbirinden temin edemedikleri ihtiyaçlar için karşılıklı görüşerek gerekeni yaparlar.

9- Birbirini haberdar etmek ve birbirinden izin almak şartıyla müttefikler yabancı devletlerle antlaşma imzalayabilirler.

10- Müttefikler, siyaseti kendileri için uygun olan Avrupa devletleriyle İslâm'ın menfaatlerine uygun şartlarda ittifak antlaşması imzalayabilirler.

11- Müttefiklerin İslâm âlemine karşı olan sorumlukları sürmektedir. Bu bakımdan dost devletler nezdinde dostça teşebbüste bulunarak, Müslümanların hukuki haklarının temini ve düşman devletler elindeki Müslüman mahkûmların tabliye edilmesi için bir idare-i müstakil veya muhtar bir teşkilat kurulmaya çalışılacaktır.

12- Düşman işgaline uğramış Müslüman ülkelerin kurtarılması ve muhafazası, ittifak-ı mukaddese dâhil hükümetler tarafından temin edilecek ve onlarda bu mukaddes ittifakın birer parçası olacaktır.

13- Şüelerin Osmanlı Padişahını Halife olarak tanınması ve Hilafet makamının da Caferi mezhebini tanınması esasıyla Sünni, Şii ihtilâfi kaldırılmıştır.

14- İş bu mevad-ı esasiyeye ait teferruat zeylen akt edilecek mukavelat ile tanzim edilecektir.

Ayrıca Nizam'üs-Saltana, ittifak antlaşmasından ayrı olarak Enver Paşa'ya Türk subaylarının İran ordusunda yer alması teklifinde de bulunmuştur. Enver Paşa teklife olumlu yaklaşarak Türk askerinin İran üniforması giyebileceği, gibi subayların masraflarının da VI. Ordu Kumandanlığınca karşılanacağını belirtmiştir. Bunun sonucunda İran Kuvva-i Umumiyesi Kumandanı Nizam'üs-Saltana ile Tahran ateşemiliteri Ömer Fevzi Bey arasında Türk askerinin İran ordusuna dahil olmasına dair bir mukavele imzalanmıştır.⁵¹

Bu sırada 13. Kolordu birlikleri İran içinde ilerlemesine devam ederken Nizam'üs-Saltana'nın da önemli miktarda kuvvet toplayarak Osmanlı birliklerine destek olacağı düşünülmeye rağmen söz konusu durum gerçekleşmeyecektir.⁵² Ancak Nizam'üs-Saltana ile Osmanlı arasındaki zikolunan yakınlaşma Alman sefiri rahatsız etmiş, Nizam'üs-Saltana'ya Osmanlı tesiri altında hareket ederse her türlü Alman yardımından mahrum kalacağı tehdidinde bulunulmuştur.⁵³

Benzer bir örnek de 25/26 Haziran 1916 tarihinde İran'a yeni atanan Alman Sefiri'nin verdiği yemekte yaşanmıştır. Ziyafete Halil Paşa, Nizam'üs-

⁵¹ Metin, *a.g.e.*, s. 98-100.

⁵² Bayur, *a.g.e.*, s. 163.

⁵³ Metin, *a.g.e.*, s. 104.

Saltana ve Ömer Fevzi Bey davetlidir. Yemek sırasında Halil Paşa "İran'a tahsis ettiğimiz Osmanlı ordusunun vazifesi İran'ı, Ruslardan tablis ve sahib-i meşru' olan İranlılara teslim ve badema da İran'ın muhafazasını kendisinden teşkil edeceğimiz orduya tevdi'dir" demiştir. Alman Sefirinin, verdiği cevapta "zaten başka türlü de olamaz ve fikrime kalırsa Almanya devleti hükümet-i seniyyenin İran hakkında bir emel-i istila beslediğini anladığı anda Ruslarla anlaşmaya mecburdur" şeklindeki sözlerine Nizam'üs-Saltana

"İranlıların Osmanlı kardeşlerinden emin bulunduğunu eğer Almanlar İranlılara büyük bir iyilik yapmak istiyorsa Tahran'da müzakeresi bitim bulan ve Alman Avusturya, Osmanlı sefirlerinin imza için emir aldığı halde Rusların hücum-ı abiriyle imzası teabbur eden muahedeyi şimdi imzalar ve Osmanlılarla beraber İran'ın temamiyet-i mülkiyesi ve istiklalini temin ve İran'ın terakki ve takviyesi için beş on sene yardım ederler. Ondan sonra İran hem kendisine hem de müttefiklerine nafl bir hale gelir İraniler, bütün şarklılar gibi sadık ve vefakâr bir kavimdir müttefiklerinden ayrılmaz ve hiçbir düşmanla anlaşmaz."

diyerek mukabelede bulunmuştur. Taraflar arasında cereyan eden söz konusu hadise esasında Almanya'nın Nizam'üs-Saltana-Osmanlı yakınlaşmasından ne kadar rahatsız olduğunu göstermektedir. Ayrıca yemekten sonra Ateşemiliter Ömer Fevzi Bey ile baş başa kaldıklarında Alman Sefiri'nin "Almanya'nın İran'a karşı bir abd altına girmeyeceğini ve İran ordusu teşkilatını yalnız Osmanlı za-bitanına tevdi etmeyeceğini" sözlerini söylemesi de gayet dikkat çekicidir.⁵⁴

Osmanlı Devleti ile Nizam'üs-Saltana arasında bir ittifak antlaşmasından haberdar olan Alman Sefiri de İran'la bir antlaşma yapmak için girişimde bulunmuştur. Bu bağlamda Nizam'üs-Saltana ile iki kez görüşmüştür. Bu görüşmeden haberdar olan Ateşemiliter Ömer Fevzi Bey "Gayet, müstacel, mahrem ve zâtidir" ibareli bir şifre telgrafı, 12 Ekim 1916 tarihinde Hariciye Nezaretine göndermiştir.

Alman Sefir ile Nizam'üs-Saltana arasındaki ilk görüşmede, Kirmanşah'ta kurulan hükümette Hariciye Vekili olan Nizam'üs-Saltana'nın oğlu da hazır bulunmuştur. Görüşmede Alman Sefir, biraz tehdid-vari bir ifadeyle Osmanlı Devleti ile Kirmanşah'ta yapılan antlaşmadan haberdar olduğunu dile getirmiştir. Nizam'üs-Saltana ise böyle bir antlaşmanın olmadığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, Almanların müttefikleriyle beraber Tahran'da imzalamaya razı oldukları muahedeyi imzalamadıkları takdirde Alman siyaset ve dostluğundan şüphe duyacaklarını belirterek Nizam'üs-Saltana, İran milletinin artık vakit kaybedecek bir halde olmadığını da sözlerine eklemiştir.

Kısa bir süre sonra Alman Sefir ile Nizam'üs-Saltana arasında bir görüşme daha yapılmıştır. Bu görüşmede Sefir, Nizam'üs-Saltana'ya bir ittifak antlaşması metni vermiş ancak söz konusu metni hem hükümet yetkilerinden hem de

⁵⁴ BOA, HR. SYS, 2294/6, lef 1-3.

ailesinden gizli tutmasını istemiştir. Buna karşın Nizam'üs-Saltana, yapılması istenen antlaşmaya Osmanlı ve Avusturyalıların da dahil olması gerektiğini söylemiştir. Verdiği cevapta Sefir, Avusturyalıların İran'la alakası olmadığını Osmanlı Sefiri'nin ise burada hazır bulunmadığından kendisine gerek olmadığını belirtmiştir. Bunun üzerine Nizam'üs-Saltana, İstanbul'a haber vermesi gerektiğini ifade etmiştir.

Alman Sefiri'nin teklifine bakıldığında, daha önce Tahran'da kabul edilme aşamasına gelen metinden farklı olarak ağır şartlar içeren yeni bir tasarı sunulduğu görülmektedir. Bu durum, Nizam'üs-Saltana'yı oldukça rahatsız etmiştir. Nitekim antlaşma da İran'ın bağımsızlığının temin edilmesi anlayışının Almanya tarafından kabul edilmesi, savaş sonuna bırakılmakta ve İran üzerindeki kapitülasyonların devam etmesi istenmekteydi.

Antlaşma metni şu şekildedir:⁵⁵

Suret: Alman Devleti'yle akd edebileceği bir muabede hakkında İran Devletinin dermiyan edebileceği şerait ber vech-i atidir.

Birinci Madde: Sammid umumiyeye ile İran'ın istiklal ve tamamiyet-i mülkiyesinin tanınmasını ve İran'ın siyaseten ve ticareten takviye ve terakkisi vesaitini temin için Alman ve İran devletleri İran meselesinin müstakbel sulh muabedesinde tamamen hall u faslı lüzumuna muvafıktır.

İkinci madde: Alman devleti bu madde mucibince İran meselesinin sulh müzakeratında tesviye ve hallini bütüin vesailiyle taraftar ve sai olmağı taahhüd eder.

Üçüncü madde: Birinci maddedeki makasından fiilyata iktiranı için la-akl zirdeki mevaddın istihsali lüzumunda tarafeyn kanidir. (A) İran'ın istiklal ve tamamiyet-i mülkiyesinin Alman, Osmanlı, Rus ve İngilizlerden mürekkebe dört devlet tarafından tanınmasını ve taahhüd edilmesi (B) hususi tarifelerle her millet mevadd-ı ticariyesinin bila-müşkilat ve serbestçe İran'ın her tarafına girebilmesi (C) ecanibe aid hakk-ı himaye-i masuniyet ilgası (D) maddesine tefhikan dört devlet murabhaslarıyla bir İran murabhasından mürekkebe on sene müddetle Tabran'da bir komisyon tesisi ve İran devleti kendi mevki-i malisini ıslah edebilmek için İran'a verebilecek mebalığın bu komisyon marifetiyle tayin-i mikdarı ve mebalığın suret-i sarfına bu komisyonun nezaret eylemesi ve İran devleti tarafından mile-i mezkeureye verilecek hakk-ı siyasi veya ticari veya iktisadının siyyan olması hususuna komisyonun murakabet eylemesi ve hilaf-ı karar bu bir hal vaki olursa onu ilga ve tadil hakkını haiz olması ve İran'a ait mesail-i mühimme-i devlette işbu komisyonun İran devleti nezdinde hakk-ı müşavereyi haiz olması

Dördüncü madde: Birinci maddedeki makasından istihsali için İran devleti işbu mevaddın imkan derecesinde büsn-i tatbik ve icrasına say edeceğini taahhüd eyler. (A) Rus ve İngilizlerin istila tehlikelerinin ref'ini [kaldırma] ve üçüncü maddenin muhtevî olduğu tertibatın tatbiki için mümkün olduğu kadar Rus ve İngilizler nüfuzunun kesri Alman, Osmanlı nüfuzlarının tabkimi Rus ve İngilizler

⁵⁵ HR. SYS, 2339/99, lef 1-3.

askerlerini İran'dan çekmeyecek olurlarsa onların tabt-ı işgalindeki arazi kadar bir kısmının Alman ve Osmanlı devletleri tarafından işgal eylesine İran devletince hak (B) İran devleti harb imtidad ederse [uzama, uzun sürme] ticaret ve menafi-i ecnebiyeyi temin ve İran istiklaline muhalif olanlara karşı istibdam eylemek üzere kuvve-i müselleha ve bir idare-i muntazama tertib edecektir. Alman ve Osmanlı devletleri bu maksadla eşhas ve levaşım göndererek mümkün mertebe muavenette bulunacak.

Beşinci madde: İran devleti Tebriz-Çervanduz istikametiyle Osmanlı hududuna ve Kasr-ı Şirin'den-Tabran'a birer şimendüfer battı ve Hemedan ile İsfahan'a bir şube yapılması için Alman devletine imtiyaz verir ve bu imtiyazın teferuatı sulhun in'ikadından altı ay sonra tayin edilecektir. İran devleti İran dahilinde yapılacak biçimle şimendüfer bututunun Avrupa'da mamulün-bib olan [yürürükte olan] bir metre 46 santimetre arzında olmasını tervec eder yalnız mevzi'i yapılacak hat müstesna olarak dar olabilecektir.

Ancak ağır şartlar içeren bu antlaşma tasarısı uygulamaya konmayacaktır. Diğer taraftan 1916 senesinin Haziran ayı içerisinde daha önce planlandığı üzere Ali İhsan Paşa komutasındaki bir Osmanlı kolordusu saldırıya geçerek 2 Temmuz'da Kirmanşah'a girmiştir. Türk ordusunun Kirmanşah'ı alması Rus kontrolündeki Tahran hükümetinden tepki gelmiş ve hatta hükümet Şah'ı da alarak başkenti Mezenderan'a taşımaya bile düşünmüştür. Ardından Ali İhsan Paşa kuvvetleri tekrar harekete geçerek 10 Ağustos tarihinde Hemedan'a girmiştir. Hatta Ali İhsan Paşa burada bir beyannanme yayınlayarak Müslümanları cihada çağırırken İngiliz ve Rus konsoloslar şehirde yaşayan Hristiyanların hayatını tehlikeye atacağı iddiasıyla buna tepki göstermişlerdir.⁵⁶

13. Kolordu beş aydan fazla bir süre Hemedan'da kalmasına rağmen yeterli güce sahip olamadığı için Tahran'a yürüyerek İran'ı resmen savaşa sokamamıştır. Şubat ayı ortalarına gelindiğinde İran'la ittifak kurma çabasının artık sonuç vermeyeceği Tahran sefaretı maslahatgüzarı Nüzhet Bey'in çektiği telgraftan net bir şekilde anlaşılmaktadır. Nitekim söz konusu telgrafta; Tahran'daki Kazak ordusunun İran'ın aczi yüzünden İngiliz taraftarı bir Rus komutana zorla teslim edildiği ve böylece başkentün İngiliz kontrolüne geçtiği yazmaktadır. Tegrafin devamında ise; Kazvin'e ulaşan İngilizlerin burada beş lira maaşla ve *doğu polisi* adıyla bir teşkilat kurarak Afganistan yolunun güvenliğini sağlamak amacıyla oldukları bildirilmiştir. Tahran'da kurulmakta olan polis teşkilatına Ermeniler de davet edilmiş ve yaklaşık 20.000 kişilik bir kuvvetin Osmanlı Devleti aleyhine kullanılacağı tehlikesi ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra, İngiliz taraftarı bir kabinenin meydana getirilme çabası içerisinde girildiği, Şah'ın buna karşı koyacak gücü olmadığı, ülkedeki durumun giderek kötüleştiği ve İran'dan birşey beklenilmemesi gerektiği de ifade edilmiştir.⁵⁸

⁵⁶ Bayur, *a.g.e.*, s. 164-169.

⁵⁷ Bayur, *a.g.e.*, s. 174.

⁵⁸ BOA, HR. SYS, 2340/100, lef 1.

13 Kolordu'nun İran'da bulunması ise 6. Ordu'yu zayıf bırakmıştır. Iraktaki İngiliz baskısının artmasıyla birlikte 25 Şubat 1917 tarihinden itibaren 13. Kolordu Bağdat'a gitmek üzere geri çekilmeye başlamışsa da kısa bir süre sonra 11 Mart'ta Bağdat düşmüştür. Osmanlı ordusunun geri çekilmesi, İran'ın Rus kontrolüne girmesini kolaylaştırmıştır. Bundan sonraki süreçte Nizam'üs-Saltana, Almanya'dan yeterli desteği bulamayacak ve Nisan 1917 tarihinde İstanbul'a çağrılacaktır.⁵⁹

Aynı günlerde Bolşevik İhtilali'nin patlak vermesi Rusya'nın savaştan çekilmesine sebep olmuştur. Bu durum, her ne kadar üç yıldır devam etmekte olan savaşın seyirinde Türkler ve Almanlar açısından bir avantaj sağlamışsa da İran'la ittifak çabaları açısından bir değişikliğe neden olmamıştır. Bu arada Brest-Litovsk Antlaşması'nda İran'ın tarafsızlık siyasetinin sağlanması ve toprak bütünlüğünün korunması talebi de ele alınmış ve İran'daki Rus ve Türk askerlerinin geri çekilmesi esas kabul edilmiştir. Nihayetinde söz konusu düzenleme, Osmanlı'nın doğu sınırını güvence altına almasında olumlu yönde bir etkiye sahip olmuştur.⁶⁰

Sonuç

Osmanlı Devleti ile İran arasında ittifak kurma teşebbüsleri I. Dünya Savaşı boyunca devam etmiştir. Bu yöndeki çabalar savaşın hemen başında uygulamaya konmuş ve Kasım 1915 senesinde imza aşamasına dahi gelinmiştir. Bununla birlikte görüşmelerin devam ettiği dönemde gerek Almanya gerekse Osmanlı Devleti, müttefiklerine haber vermeksizin, İran'la ittifak görüşmelerine girişmiş ancak uygulama aşamasına getirememişlerdir.

Tahran'ın Rus ve İngiliz kontrolüne girmesiyle birlikte Osmanlı Devleti ve Almanya, Luristan eski valisi Nizam'üs-Saltana'yı İran'ın temsilcisi olarak tanıyarak onun üzerinden ittifak girişimlerinde bulundularsa da istenen sonuç alınamamıştır. İttifak antlaşmasının yapılamamasının en önemli sebebi İran'ın içinde bulunduğu olumsuz durumdur. Zira savaş yıllarında İran'da merkezi otorite zayıftır. Ayrıca siyasi çatışmalar, merkezi yönetimin aşiretlere söz geçirememesi, ülkenin İngiltere ve Rusya arasında paylaşılmış olması da diğer etkenler arasında sayılabilir. Tabii bir de buna müttefik olan Almanya ile Osmanlı Devleti arasında özellikle İran coğrafyasında yaşanan karşılıklı güvensizliğin eklenmesi de, ittifak çabalarını boşa çıkarmıştır.

---

⁵⁹ Bayur, *a.g.e.*, s. 174-176.

⁶⁰ Metin, *a.g.e.*, s. 173-174.

Kaynakça**Başbakanlık Osmanlı Arşivi***

Hariciye Nezareti Siyasi Evrakı (BOA, HR. SYS).

Hariciye Nezareti Tahran Sefareti (BOA, HR. SFR) (20).

Kitaplar ve Makaleler

ARIKAN, Mustafa, “Harb-i Umûmî’de Osmanlı Devleti’nin İran Cephesinde Yaşadığı Bazı İstihbarat Zaafları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXXII. cilt, S. 53. 2013, s. 1-16.

ATABAKİ, Touraj, “I. Dünya Savaşı, Büyük Devletler Arasındaki Çekişmeler ve İran’da Siyasal Toplumun Doğuşu”, *İran ve I. Dünya Savaşı (Büyük Güçlerin Savaş Alanı)*, Editör Touraj Atabaki, İstanbul 2010, s. 1-7.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, , C III, Ankara 1957.

ÇETİNSAYA, Gökhan, “Tanzimat’tan Birinci Dünya Savaşı’na Osmanlı-İran İlişkileri” *Kök Araştırmalar, Osmanlı Özel Sayısı*, 2000, s. 11-24.

ETTADİYYEH, Mansoureh “İran Geçici Hükümeti”, *İran ve I. Dünya Savaşı (Büyük Güçlerin Savaş Alanı)*, Editör Touraj Atabaki, İstanbul 2010, s. 9-28.

KURAN, Ercüment, “Birinci Dünya Savaşı”, *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 196-200.

KURTCEPHE, İsmail-Mustafa Balcıoğlu, “Birinci Dünya Savaşı Başlarında Romantik Bir Türk Alman Projesi –Rauf Bey Müfrezesi- ”, *Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi Dergisi (OTAM)*, Ankara 1992, s. 247-269.

KÜÇÜK, Cevdet, “İran-İrak Hududunu Belirleyen 1913 Tarihli İstanbul Protokolü” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan*, İstanbul 1981, s. 243-268.

LACHER, M. *Büyük Harpte Türk Harbi*, Cilt 2, Çev. Mehmet Nihat, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1927.

METİN, Barış, *Birinci Dünya Savaşında İran Coğrafyasında Etnik, Dini ve Siyasi Nüfuz Mücadeleleri*, Ankara 2012.

MOLESWORTH, Percy Sykes, *İran Tarihi (Harb-i Umumi’de İran)*, Tercüme Yüzbaşı Mehmed Cemal, İstanbul 1341.

SARISAMAN, Sadık, “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri”, *XIV. Tarih Kongresi (Ankara 9-13 Eylül 2002)*, C. 2/1, Ankara 2005, s. 103-150.

SARISAMAN, Sadık, “I. Dünya Savaşında İran Avsarları ve Türkiye (1914-1917) ”, *Türkler*, C. 13, Ankara 2002, s. 440-451.

TETİK, Ahmet, *Teşkilat-ı Mahsusa (Umûr-ı Şarkıyye Dairisi) Tarihi*, İstanbul 2014.

* Belge numaraları dipnotta verilmiştir.